

Sociale uitsluiting in beeld gebracht

Gerda Jehoel-Gijsbers, Wendy Smits, Jeroen Boelhouwer, Harry Bierings

Het tegengaan van sociale uitsluiting is een van de belangrijkste doelstellingen van nationaal en EU-beleid. Er bestaat echter weinig duidelijkheid over wat onder sociale uitsluiting moet worden verstaan en nog minder over hoe de mate van sociale uitsluiting het beste kan worden gemeten. Daarom zijn het SCP en CBS een samenwerkingsproject gestart waarin zowel het concept als de operationalisering van sociale uitsluiting verder worden uitgewerkt. Met deze uitwerking als basis zijn op data van de European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) 2006 analyses uitgevoerd. Deze geven inzicht in de wijze waarop sociale uitsluiting kan worden gemeten en welke groepen het meest sociaal zijn uitgesloten.

This paper describes a way to measure social exclusion using data from the Dutch EU-SILC database. Social exclusion is conceptualised as a multidimensional phenomenon. The proposed index is based on the following dimensions: social participation, material deprivation, and access to social rights. It allows the computation of an individual score for each person on a scale which ranges from very low to very high social exclusion. The analyses reveal a profound effect of income on social exclusion. Poor health, a low level of education, belonging to an ethnic minority and being disabled also contribute to the explanation of social exclusion. This paper also offers some suggestions to improve the index.

Inleiding

Het terugdringen van sociale uitsluiting is al enige jaren een belangrijke beleidsdoelstelling. Officieel werd in Nederland de term voor het eerst gebruikt in de Troonrede van 1995. Daarin werd opgeroepen om ‘gezamenlijk de sociale uitsluiting en stille armoede in onze samenleving eensgezind en met kracht aan te pakken’. Ook binnen de Europese Unie kreeg dit onderwerp aandacht. Op de Europese Top in Lissabon in 2000 werd bevordering van sociale insluiting tot hoofdlijn van beleid gemaakt. Elke lidstaat dient om het jaar aan de Europese Commissie te rapporteren over de bereikte resultaten op dit terrein. Dit gebeurt aan de hand van een aantal risicofactoren die op EU-niveau zijn afgesproken. Het gaat om factoren waarvan verondersteld wordt dat zij de kans op sociale uitsluiting vergroten.

Voor evaluatie van het beleid is het wenselijk om sociale uitsluiting zelf te meten. Echter, sociale uitsluiting blijkt een moeilijk te definiëren en lastig te operationaliseren concept.

In 2007 heeft het CBS initiatief genomen om in een samenwerkingsproject met het SCP het meetinstrument voor sociale uitsluiting verder uit te werken en op basis van recente data (EU-SILC 2006) te analyseren. Deze bijdrage komt voort uit deze samenwerking.

Wat is sociale uitsluiting?

Het begrip 'sociale uitsluiting' wordt vaak gebruikt zonder aan te geven wat er mee wordt bedoeld. Dat wordt bekend verondersteld. De term kan als een 'topos' worden gezien: 'een beeld dat je kunt oproepen zonder nadere uitleg, eenvoudig door het woord in kwestie te gebruiken' (Godschalk 1985). Ondanks het feit dat er in de afgelopen decennia een uitgebreid wetenschappelijk debat is gevoerd, is er tot nu toe geen algemeen aanvaarde conceptualisering en operationalisering van het verschijnsel sociale uitsluiting. Oyen (1997) stelt cynisch vast dat onderzoekers 'pick up the concept and are now running all over the place arranging seminars and conferences to find a researchable content in an umbrella concept for which is little theoretical underpinning'. Hoewel sinds deze constatering vele wetenschappers zich hebben beziggehouden met verdere conceptualisering, is een uitgekristalliseerd concept niet beschikbaar. In 2007 schrijven Devicienti en Poggi (2007) nog: 'The identification of the relevant aspects of social exclusion is still being debated.' Voor empirisch onderzoek en beleidsevaluatie zal het begrip toch moeten worden gedefinieerd en uitgewerkt tot een meetbaar concept, waarmee het mogelijk is statistieken over sociale uitsluiting te produceren.

Er bestaan twee 'stromingen'. In het beleid is de term sociale uitsluiting in zwang geraakt als een eufemisme voor armoede (Berghman 1995). Een aantal wetenschappers is van mening dat er nauwelijks verschil is tussen armoede en sociale uitsluiting (Somerville 1998, Bhalla & Lapeyre 1997, Nolan & Whelan 1996). Anderen beweren echter dat de twee concepten wel op een aantal punten fundamenteel van elkaar verschillen (Room 1995, Berghman 1995, Vrooman & Snel 1999, Saraceno 2001, Papadopoulos & Tsakoglou 2001, Todman 2004, Poggi 2007).

Hoewel uit de literatuur sociale uitsluiting niet als een helder, eenduidig concept naar voren komt, kunnen drie aspecten worden genoemd waarover min of meer consensus bestaat. Het eerste is de multidimensionaliteit van het begrip: het gaat bij sociale uitsluiting om deprivatie op meerdere dimensies. Het tweede aspect is relativiteit: sociale uitsluiting kent geen absolute grens en kan alleen maar als een relatief verschijnsel, ten opzichte van anderen, binnen een gegeven samenleving worden vastgesteld.

Eenstemmigheid is er ook over het onderscheid dat kan worden gemaakt in de risicofactoren die de kans op sociale uitsluiting vergroten, zoals een laag inkomen, slechte gezondheid, en de kenmerken die de feitelijk gerealiseerde sociale uitsluiting weergeven.

De multidimensionaliteit wordt in de literatuur in veel verschillende bewoordingen weergegeven. In sommige definities gaat het om onvoldoende participatie op sociaal, cultureel, economisch en politiek terrein. In andere definities wordt alleen aangegeven dat het om belangrijke levensdomeinen gaat, maar wordt opengelaten welke dit zijn. De concrete invulling van de dimensies in empirisch onderzoek kan sterk verschillen en blijkt vaak afhankelijk van de beschikbare data in onderzoeks-

bestanden. Maar vrijwel altijd wordt er een immateriële en een materiële dimensie onderscheiden.

Jehoel-Gijsbers (2004) onderscheidt twee hoofddimensies: een sociaal-culturele component, die verwijst naar de immateriële dimensie, en een economisch-structurele component. Deze laatste verwijst naar de materiële dimensie. Beide zijn uiteengelegd in twee subdimensies (kader 1).

Kader 1 Kenmerken van sociale uitsluiting als toestand

A. Sociaal-culturele uitsluiting

- *sociale participatie*:
onvoldoende deelname aan formele en informele sociale netwerken, sociaal isolement; onvoldoende sociale betrokkenheid;
- *culturele/normatieve integratie*:
onvoldoende naleving van centrale waarden en normen: gering arbeidsethos, geringe opleidingsbereidheid, niet stemmen, misbruik sociale zekerheid, delinquent gedrag.

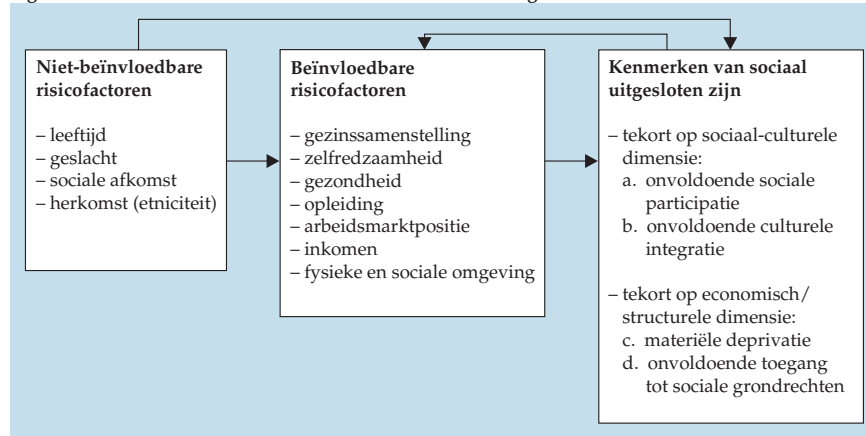
B. Economisch-structurele uitsluiting

- *materiële deprivatie*:
tekort aan middelen voor elementaire levensbehoeften en materiële goederen, problematische schulden; betalingsachterstanden (m.n. woonlasten); geen mogelijkheden om geld te lenen;
- *sociale grondrechten (toegang tot (semi-) overheidsvoorzieningen)*:
wachlijsten en/of (financiële) drempels voor gezondheidszorg, onderwijs (met name ten behoeve van kinderen), huisvesting, rechtsbijstand, maatschappelijke dienstverlening, schuldhulpverlening, arbeidsbemiddeling, sociale zekerheid, maar ook zakelijke dienstverlening zoals banken en verzekeringsinstellingen; onvoldoende veiligheid en leefbaarheid woonomgeving.

Bovenstaande omschrijving kan de indruk wekken dat er sprake is van een absolute grens. Er wordt immers gesproken over 'onvoldoende' en 'tekort aan'. Waar de grens ligt tussen voldoende en onvoldoende of tussen wel en geen tekort is niet exact aan te geven. In de praktijk gaat het bij sociale uitsluiting om een vergelijking met de positie van anderen, een relatieve positie. Naarmate men op meer dimensies en in sterkere mate achterstand ondervindt bij anderen, is men meer uitgesloten.

In empirisch onderzoek wordt vaak geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen kenmerken of uitingvormen van sociale uitsluiting, zoals materiële deprivatie en een gebrek aan sociaal netwerk, en risicofactoren voor sociale uitsluiting, zoals een laag inkomen en werkloosheid. In de studie van Jehoel-Gijsbers (2004) is dit onderscheid wel uitdrukkelijk aangebracht. Daaruit volgt het volgende model (figuur 1).

Figuur 1. Risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting

In de twee linkse blokken staan de risicofactoren vermeld waarvan wordt verondersteld dat zij van invloed kunnen zijn op de mate van sociaal uitgesloten zijn (het rechtse blok). Bij de risicofactoren is onderscheid gemaakt in factoren die niet door het beleid zijn te beïnvloeden en factoren die dat wel, of in sterkere mate, zijn. De niet-beïnvloedbare factoren kunnen zowel rechtstreeks als via de beïnvloedbare factoren effect hebben op de mate van sociale uitsluiting. Omgekeerd kan een situatie van sociaal uitgesloten zijn leiden tot een toename van de beïnvloedbare risico's (minder opleiding, slechtere gezondheid). Er is sprake van wederzijdse causaliteit en van een dynamisch proces.

Hoe kan sociale uitsluiting worden gemeten?

Evenals de conceptualisering van sociale uitsluiting is ook de operationalisering nog niet uitgekristalliseerd. In deze studie richten we ons alleen op de risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting die op het niveau van personen/huishoudens kunnen worden vastgesteld. Doel is na te gaan of op basis van de dataset EU-SILC 2006, een onderzoek van het CBS onder personen/huishoudens, een goed meetinstrument kan worden gemaakt.

Indirecte en directe operationalisering

Omdat het moeilijk is gebleken sociale uitsluiting goed te definiëren en te operationaliseren, wordt in sommige studies gebruik gemaakt van een indirecte operationalisering. De factoren worden onderzocht waarvan verondersteld wordt dat zij de kans op sociale uitsluiting beïnvloeden (Robinson & Oppenheim 1998, Paugam 1996, Edwards & Flatley 1996). De risicofactoren dienen als proxy voor de mate van sociale uitsluiting.

Een directe operationalisering verdient echter de voorkeur. Er is de afgelopen jaren een groot aantal wetenschappelijke onderzoeken verricht waarin sociale uitsluiting rechtstreeks, met behulp van een aantal indicatoren, is gemeten. In de meeste daarvan is gebruik gemaakt van reeds bestaande datasets en is de operationalisering dus afgestemd op de informatie die in de databestanden beschikbaar is. Vooral het European Community Household Panel (ECHP), de voorloper van EU-SILC en voor Nederland gebaseerd op het Sociaal-Economisch Panelonderzoek van het CBS, is veelvuldig gebruikt (Eurostat 2000, Tsakloglou & Papadopoulos 2001, Papadopoulos & Tsakloglou 2005, Moisis 2001, Bossert et al. 2006, Poggi & Ramos 2007, Poggi 2004, 2007a, 2007b, Poggi & Ramos 2007 en Devicienti & Poggi 2007). De informatie in het ECHP heeft vooral betrekking op de dimensie materiële deprivatie en op één van de sociale grondrechten, namelijk adequate huisvesting.

Data

Voor dit onderzoek is gezocht naar een databestand waarin informatie over zoveel mogelijk dimensies van sociale uitsluiting beschikbaar is. Er is gebruik gemaakt van de gegevens van de CBS bijdrage aan de European Union – Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Dit is een onderzoek naar de inkomens- en leef-situatie van huishoudens dat door het CBS sinds 2005 jaarlijks op basis van een EU-verordening wordt uitgevoerd. De steekproefomvang voor het Nederlandse onderzoek is 9 duizend huishoudens. De vragen over de materiële deprivatie en, in beperkte mate, sociale grondrechten zijn standaard in EU-SILC toegevoegd. De vragen die betrekking hebben op de sociale participatie zijn afkomstig uit de module 'sociale participatie'. Deze module is alleen voor het jaar 2006 aan EU-SILC toegevoegd. Voor de dimensie culturele/normatieve integratie zijn geen vragen in EU-SILC beschikbaar. De vragen over de materiële deprivatie en woonomstandigheden (onderdeel van de dimensie sociale grondrechten) zijn gesteld aan alle leden van het huishouden. De vragen over sociale participatie en toegang tot gezondheidszorg (dimensie sociale grondrechten) zijn op individueel niveau gesteld aan één geselecteerde respondent per huishouden.

Index voor sociale uitsluiting

Sociale uitsluiting is gedefinieerd als een multidimensioneel concept, hetgeen niet alleen betekent dat het gesplitst kan worden in afzonderlijke dimensies, maar ook dat de verschillende dimensies naar een gemeenschappelijke basis verwijzen die sociale uitsluiting kan worden genoemd.

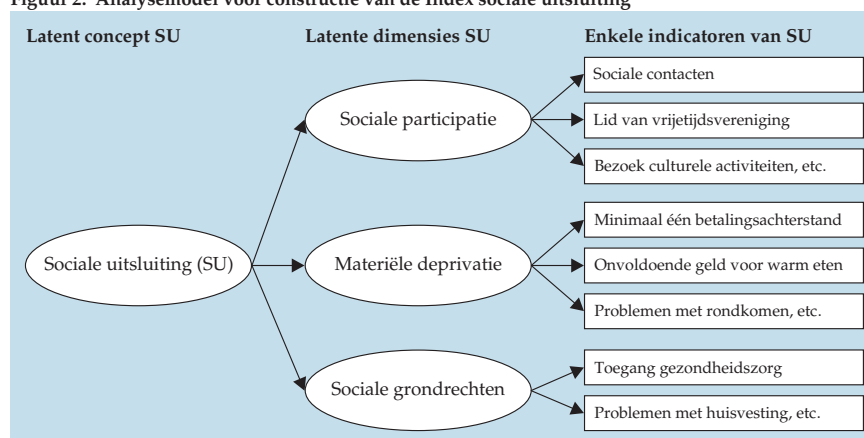
Voor drie dimensies (sociale participatie, materiële deprivatie en sociale grondrechten) kan op basis van EU-SILC 2006 een set indicatoren worden vastgesteld. Het is echter mogelijk dat niet elke indicator binnen een set evenveel informatie geeft over de betreffende dimensie. Ook is wellicht niet elke dimensie even belangrijk voor sociale uitsluiting. Daarnaast is het op basis van individuele indicatoren soms moeilijk om trends en patronen te ontdekken omdat de individuele indicatoren niet altijd in dezelfde richting zullen wijzen. Dit pleit ervoor om naast de individuele

indicatoren per dimensie ook een samengestelde index te presenteren, per afzonderlijke dimensie en voor sociale uitsluiting in het algemeen. Een samengestelde index maakt het makkelijker om de positie van verschillende groepen in de samenleving te vergelijken en de ontwikkelingen voor deze groepen in kaart te brengen. Ook is een samengestelde index, mits goed interpreteerbaar, makkelijker aan een groot publiek te presenteren (Nardo et al. 2005).

Op verschillende manieren kan een samengestelde index voor sociale uitsluiting worden geconstrueerd. Eén manier is het (gewogen) sommeren van het aantal achterstanden op afzonderlijke indicatoren of op afzonderlijke dimensies (Jehoel-Gijsbers et al. 2008). Eerder heeft het CBS de methode van het ongewogen sommeren gebruikt om een index voor sociale uitsluiting te construeren (Eurostat 2000, p. 33 e.v.).¹⁾

Een derde manier is het gebruik van de analysetechniek 'Overals', een niet-lineaire canonische correlatieanalyse. Daarbij worden verschillende sets indicatoren onderscheiden, één set per dimensie. Er wordt nagegaan of de verschillende dimensies én hun onderliggende indicatoren zodanig met elkaar samenhangen dat zij naar één achterliggend concept verwijzen; een concept dat wij sociale uitsluiting noemen.

Figuur 2. Analysemodel voor constructie van de Index sociale uitsluiting

Slechts een deel van de indicatoren is in dit schema opgenomen. Zie bijlage 1 voor alle indicatoren.

Er zijn voor de index voor sociale uitsluiting in totaal 19 indicatoren gebruikt, verdeeld over drie sets. De index heeft een eigenwaarde van 0,48.²⁾ Deze eigenwaarde geeft aan hoeveel van de relatie tussen de drie dimensies ('sets' in de Overals terminologie) wordt weergegeven door de index. Van de drie dimensies blijkt

¹⁾ In Eurostat (2000) zijn de volgende indicatoren beschreven en beschouwd als de belangrijkste componenten van een index van sociale uitsluiting: financiële problemen, basisbehoeften (auto, telefoon, TV, bijvoorbeeld), woonomstandigheden, duurzame consumptiegoederen, gezondheid, sociaal contact en dissatisfactie.

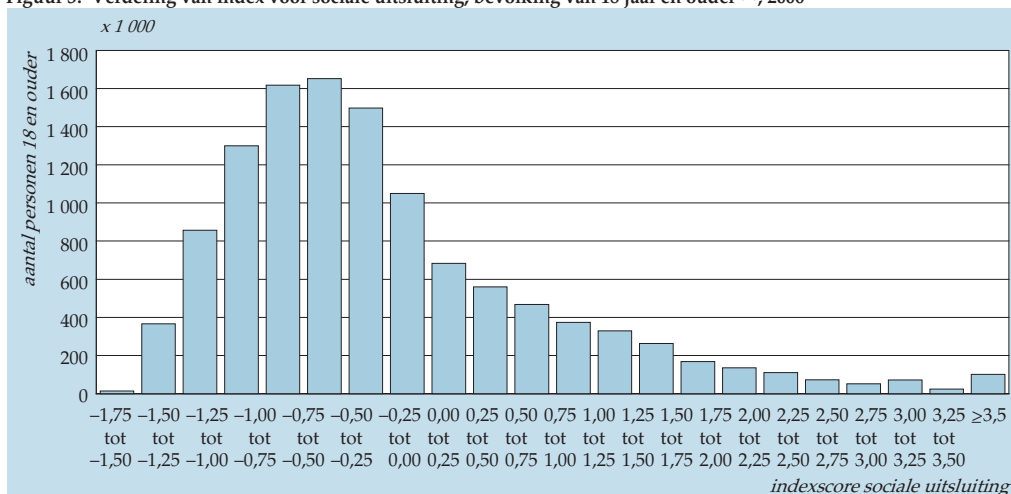
²⁾ Er bestaat geen toets of vuistregel om te beoordelen of dit goed is. De maat is gevoelig voor het aantal dimensies dat wordt opgenomen. Naarmate dit er meer zijn, daalt de eigenwaarde.

materiële deprivatie het meest bij te dragen aan de index en sociale grondrechten het minst. De fit voor materiële deprivatie bedraagt 0,66, voor sociale participatie 0,52 en voor sociale rechten 0,26. Hoewel zeker deze laatste dimensie niet erg goed scoort, is deze om theoretische redenen voorlopig toch in de index gehandhaafd. De indicatoren dragen wel iets bij én in de veronderstelde richting. In vervolgonderzoek zou gestreefd kunnen worden naar verbetering van de kwaliteit van de indicatoren. Dat verbetering mogelijk moet zijn, blijkt uit het feit dat in het onderzoek *Sociale uitsluiting in Nederland* (Jehoel-Gijsbers 2004) een veel grotere fit werd bereikt voor deze dimensie.³⁾

Resultaten

Met behulp van de Overals procedure wordt voor elke respondent een schaalscore voor sociale uitsluiting berekend. De gemiddelde schaalscore voor de totale onderzoeksgroep is nul. Per definitie gaat het bij een schaal om een relatieve positie, waarvan de uiteinden gedefinieerd kunnen worden als 'helemaal niet uitgesloten' en 'zeer sterk uitgesloten'. Uit figuur 3 blijkt dat een zeer grote groep mensen min of meer clusterd rond de score 0 (de gemiddelde waarde), en dat een relatief kleine groep zeer hoge scores bereikt. Er is sprake van een 'staartje' naar rechts, terwijl een 'staartje' naar links ontbreekt. Het rechterstaartje, zou kunnen worden aangeduid als sociaal uitgesloten. Wanneer de grens voor sociale uitsluiting bij een score van

Figuur 3. Verdeling van index voor sociale uitsluiting, bevolking van 18 jaar en ouder¹⁾²⁾, 2006

1) Exclusief scholieren en studenten.

2) Gemiddelde score voor bevolking van 18 jaar en ouder = 0; hoe hoger de score, des te meer uitgesloten.

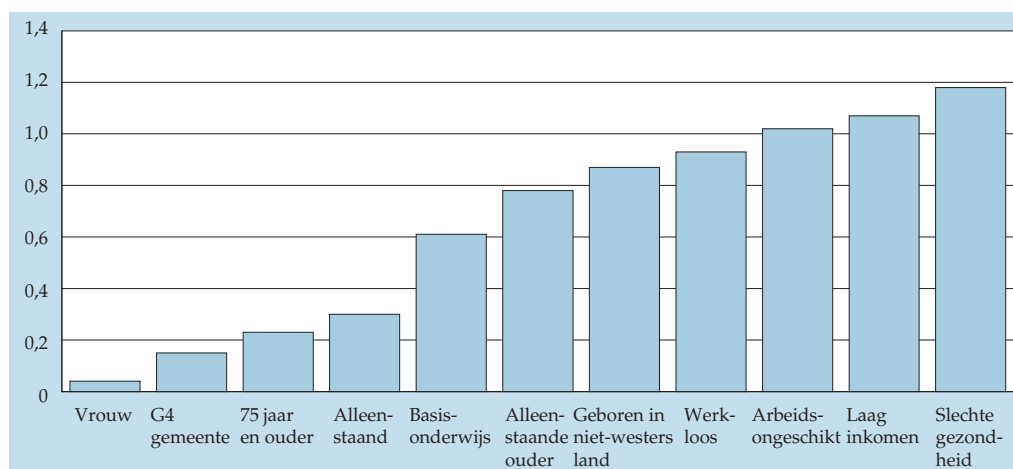
Bron: CBS (EU-SILC 2006), bewerking CBS/SCP.

3) In dit laatste onderzoek was deze dimensie met behulp van meer en betere indicatoren geoperationaliseerd.

meer dan 1 (één standaarddeviatie van het gemiddelde) wordt gelegd, dan zou 14 procent uitgesloten zijn.

De geconstrueerde index biedt de mogelijkheid om op een inzichtelijke manier de mate van sociale uitsluiting tussen de verschillende risicogroepen met elkaar te vergelijken. Ter illustratie staat in figuur 4 de indexscore voor verschillende (veronderstelde) risicogroepen vermeld. We zien dat vrouwen nauwelijks een verhoogd risico hebben. Zij scoren net iets boven het gemiddelde van nul. Bewoners van de vier grote gemeenten hebben een iets hogere gemiddelde score. De score loopt op voor de groep van 75 jaar en ouder, gevolgd door alleenstaanden, alleenstaande ouders, mensen van niet-westerse herkomst, werklozen, arbeidsongeschikten, mensen met een laag inkomen. De hoogste score binnen dit rijtje risicogroepen hebben degenen met een slechte gezondheid. Deze rangorde is globaal vergelijkbaar met die in het onderzoek *Sociale uitsluiting in Nederland*.

Figuur 4. Gemiddelde index voor sociale uitsluiting voor (veronderstelde) risicogroepen, bevolking van 18 jaar en ouder¹⁾²⁾, 2006

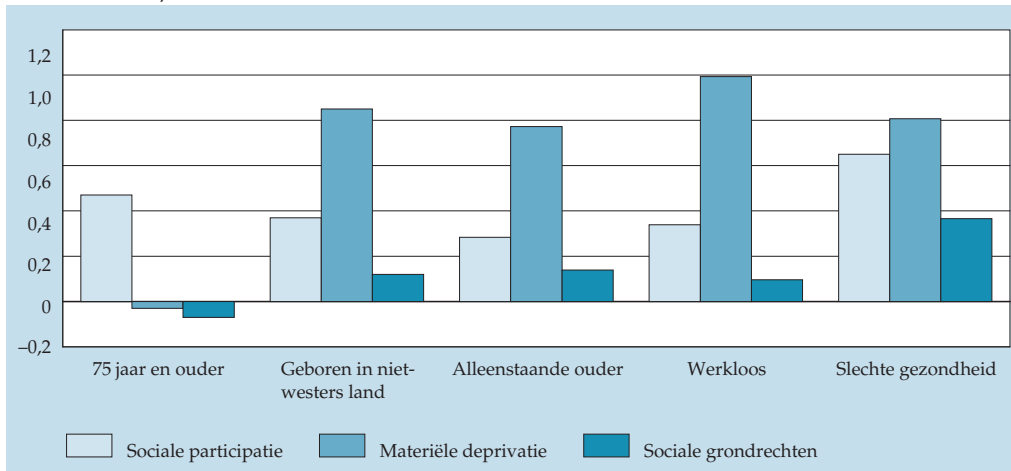
¹⁾ Exclusief scholieren en studenten.

²⁾ Gemiddelde score voor bevolking van 18 jaar en ouder = 0; hoe hoger de score, des te meer uitgesloten.

Bron: CBS (EU-SILC 2006), bewerking CBS/SCP.

De overall index voor sociale uitsluiting (figuur 4) is samengesteld uit drie dimensies. Risicogroepen hoeven niet op elk van de drie dimensies in dezelfde mate uitgesloten te zijn. In figuur 5 is te zien dat sociale uitsluiting bij 75-plussers vooral wordt veroorzaakt door een geringe sociale participatie. Zij scoren daarentegen iets beter dan gemiddeld als het gaat om materiële deprivatie en toegang tot sociale grondrechten. Bij degenen die in een niet-westers land zijn geboren, alleenstaande ouders en werklozen bepaalt met name de materiële deprivatie de mate van uitsluiting. Alleen de groep met een slechte gezondheid is op elk van de drie dimensies relatief

Figuur 5 Gemiddelde index voor sociale uitsluiting voor (veronderstelde) risicogroepen, bevolking van 18 jaar en ouder¹⁾²⁾, 2006

¹⁾ Exclusief scholieren en studenten.

²⁾ Gemiddelde score voor bevolking van 18 jaar en ouder = 0; hoe hoger de score, des te meer uitgesloten.

Bron: CBS (EU-SILC 2006), bewerking CBS/SCP.

sterk uitgesloten. Zij hebben de hoogste uitsluitingscore voor de dimensies sociale participatie en sociale grondrechten en scoren relatief hoog op materiële deprivatie.

Het gaat in figuur 2 en 3 om bivariate verbanden tussen risicofactoren enerzijds en sociale uitsluiting anderzijds. Het is echter heel goed mogelijk dat de samenhang via andere risicofactoren verloopt. Om inzicht te krijgen in de zelfstandige bijdrage van risicofactoren aan de mate van sociale uitsluiting, is een aantal multiële regressieanalyses uitgevoerd met de index voor sociale uitsluiting als afhankelijke variabele. De resultaten hiervan staan in tabel 1. Door het presenteren van de gestandaardiseerde coëfficiënten kan worden nagegaan hoe sterk de invloed van de ene factor is ten opzichte van de andere.

Bespreking van de resultaten

In model 1 blijkt dat alle sociaal-demografische variabelen een significant effect hebben op de mate van sociale uitsluiting:

- vrouwen zijn iets meer uitgesloten dan mannen;
- uitgesloten-zijn neemt af met de leeftijd, maar vanaf een bepaalde leeftijd (volgens model 1 bij 89 jaar) neemt de uitsluiting weer toe. De jongste en alleroudste leeftijdsgroepen zijn dus meer uitgesloten dan de tussenleeftijden;
- personen die in Nederland zijn geboren zijn minder vaak uitgesloten dan personen die in een ander westers of niet-westers land zijn geboren;
- bewoners van de vier grote gemeenten zijn iets vaker uitgesloten dan bewoners van andere gemeenten.

Tabel 1
Resultaten van regressieanalyse met de overall index score voor sociale uitsluiting als afhankelijke variabele,
Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder¹⁾, 2006

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
<i>gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten</i>							
Geslacht							
Man (ref.)							
Vrouw	0,04 ⁴⁾	0,02 ²⁾	-0,02	-0,02 ³⁾	0,01	-0,01	-0,04 ⁴⁾
Leeftijd							
Leeftijd in jaren	-0,42 ⁴⁾	-0,29 ⁴⁾	-0,14 ³⁾	-0,44 ⁴⁾	-0,32 ⁴⁾	-0,09	-0,16 ⁴⁾
Leeftijd kwadraat/100	0,47 ⁴⁾	0,35 ⁴⁾	0,08	0,44 ⁴⁾	0,30 ⁴⁾	0,14 ³⁾	0,09
Geboorteland							
Nederland (ref.)							
Westers land	0,04 ⁴⁾	0,04 ⁴⁾	0,04 ⁴⁾	0,04 ⁴⁾	0,03 ⁴⁾	0,04 ⁴⁾	0,03 ⁴⁾
Niet-westers land	0,13 ⁴⁾	0,12 ⁴⁾	0,12 ⁴⁾	0,11 ⁴⁾	0,11 ⁴⁾	0,11 ⁴⁾	0,10 ⁴⁾
Wonend in G4	0,03 ³⁾	0,01	0,03 ⁴⁾	0,02	0,01	0,03 ⁴⁾	0,04 ⁴⁾
Type huishouden							
Alleenstaand (ref.)							
Lid van paar zonder kind		-0,19 ⁴⁾	-0,19 ⁴⁾	-0,18 ⁴⁾	-0,16 ⁴⁾	-0,10 ⁴⁾	-0,09 ⁴⁾
Lid van paar met kind		-0,13 ⁴⁾	-0,14 ⁴⁾	-0,10 ⁴⁾	-0,09 ⁴⁾	-0,08 ⁴⁾	-0,06 ⁴⁾
Alleenstaande ouder		0,12 ⁴⁾	0,10 ⁴⁾	0,13 ⁴⁾	0,12 ⁴⁾	0,09 ⁴⁾	0,10 ⁴⁾
Overig huishouden		-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,00
Opleidingsniveau							
HBO/Universiteit (ref.)							
Basisonderwijs			0,31 ⁴⁾				0,19 ⁴⁾
Voortgezet onderwijs 1 ^e fase			0,27 ⁴⁾				0,15 ⁴⁾
Voortgezet onderwijs, 2 ^e fase			0,17 ⁴⁾				0,09 ⁴⁾
Maatschappelijke positie⁵⁾							
Werkend (ref.)							
Werkloos				0,10 ⁴⁾			0,07 ⁴⁾
Gepensioneerd				0,04 ⁴⁾			-0,01
Arbeidsongeschikt				0,21 ⁴⁾			0,07 ⁴⁾
Huisvrouw/-man				0,14 ⁴⁾			0,03 ⁴⁾
Overig inactief				0,05 ⁴⁾			0,01
Gezondheid							
Zeer goed (ref.)							
Goed					0,09 ⁴⁾		0,06 ⁴⁾
Matig					0,26 ⁴⁾		0,17 ⁴⁾
Slecht					0,29 ⁴⁾		0,22 ⁴⁾
Inkomen ⁶⁾						-0,35 ⁴⁾	-0,25 ⁴⁾
Nagelkerke R ²	0,029	0,078	0,168	0,133	0,174	0,191	0,302

1) Exclusief scholieren, studenten.

2) p<,1.

3) p<,0,05.

4) p<,0,01.

5) Maatschappelijke positie is de positie waartoe respondent zichzelf rekent.

6) Inkomen is logaritme van het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen.

Bron: CBS (EU-SILC 2006), bewerking CBS/SCP.

Uit model 2 blijkt dat paren met en zonder kinderen minder uitgesloten zijn dan alleenstaanden, en alleenstaande ouders meer. Dit betekent dat deze laatste groep het meest uitgesloten is. Uit vergelijking van model 1 en 2 blijkt dat het effect van leeftijd geringer wordt, als rekening wordt gehouden met het type huishouden. De verklaarde variantie in de modellen 1 en 2, waar het gaat om door het beleid niet of nauwelijks te beïnvloeden variabelen, is beperkt.

In model 3 tot en met model 6 zijn achtereenvolgens het opleidingsniveau, de maatschappelijke positie, de gezondheid en het inkomen afzonderlijk toegevoegd. Het blijkt dat opname van de eerste drie genoemde variabelen het effect van het type huishouden niet beïnvloeden. Als inkomen in de analyse wordt betrokken (model 6), gebeurt dit wel. Dit betekent dat het effect van het type huishouden deels via het inkomen loopt. Het leeftijdseffect wordt verkleind door opname van opleidingsniveau, c.q. inkomen, hetgeen betekent dat de invloed van leeftijd deels via opleidingsniveau c.q. inkomen loopt.

Uit de modellen 3 tot en met 6 blijkt dat elk van de extra toegevoegde kenmerken een significante invloed heeft. Men is meer sociaal uitgesloten naarmate het opleidingsniveau lager is, wanneer men tot de niet-werkzame bevolking behoort (met name indien men arbeidsongeschikt is), naarmate men ongezonder is en naarmate het inkomen lager is. Uit vergelijking van deze modellen blijkt dat het inkomen het meest verklaart van de mate van sociale uitsluiting ($R^2 = 0,191$), gevolgd door gezondheid ($R^2 = 0,174$) en het opleidingsniveau ($R^2 = 0,168$). De maatschappelijke positie is wel van belang, maar minder sterk dan de andere risicofactoren ($R^2 = 0,133$).

Wanneer alle variabelen tegelijkertijd in de analyse worden betrokken wordt 30,2 procent van de totale variantie in de mate van sociale uitsluiting verklaard (model 7). Het effect van de afzonderlijke risicofactoren uit model 3 tot en met 6 neemt af wanneer zij tegelijkertijd in het model worden opgenomen, maar blijft voor elke risicofactor apart wel significant. Het sterkste effect gaat uit van de hoogte van het inkomen (met een gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt van $-0,25$). Maar ook het zelfstandige effect van gezondheid is groot. Deze bevindingen komen overeen met wat eerder in onderzoek naar sociale uitsluiting is gevonden (Jehoel-Gijsbers 2004).

Evaluatie

Het is mogelijk gebleken om op basis van het databestand EU-SILC 2006 een index voor sociale uitsluiting te construeren die gebaseerd is op informatie over meerdere dimensies: sociale participatie, materiële deprivatie en sociale grondrechten.⁴⁾ Hiermee kan met behulp van één cijfer de positie van iemand worden weergegeven op een schaal die loopt van 'helemaal niet' tot 'sterk uitgesloten' in vergelijking met anderen. Deze indexscore blijkt goed, en vrijwel altijd in de verwachte richting, te

4) De dimensie normatieve/culturele integratie kon met EU-SILC niet worden geoperationaliseerd.

differentiëren tussen verschillende risicogroepen. De mate van sociale uitsluiting blijkt vooral bepaald te worden door de hoogte van het inkomen. Maar ook een slechte gezondheid en een laag opleidingsniveau zijn – ongeacht de hoogte van het inkomen – belangrijke voorspellers van sociale uitsluiting.

Daarnaast kennen ook personen die in een niet-westers land zijn geboren, alleenstaande ouders en arbeidsongeschikten relatief vaak een hoge mate van sociale uitsluiting. Deze effecten blijven bestaan wanneer gecontroleerd wordt voor een aantal andere kenmerken. Dit wil zeggen dat het ‘directe’ effecten zijn.

Voor leeftijd is er een onverwacht effect: ouderen zijn minder uitgesloten. Dit geldt overigens niet voor de alleroudsten die weer iets meer uitgesloten zijn, het resultaat van een geringe sociale participatie.

Bij de constructie van de index is gebleken dat niet alle indicatoren uit EU-SILC 2006 bruikbaar waren, hoewel zij inhoudelijk wel tot een bepaalde dimensie konden worden gerekend. Met name de indicatoren voor sociale participatie en sociale grondrechten zouden kunnen worden verbeterd door aanpassing en toevoeging van een aantal vragen.⁵⁾

Wanneer een goede set indicatoren periodiek wordt gemeten, kan de ontwikkeling in sociale uitsluiting in de tijd worden gevolgd met de in dit artikel toegepaste analyseprocedure. Voor de verschillende risicogroepen kan worden vastgesteld of de mate van hun sociale uitsluiting in de loop der jaren toe- of afneemt.

Omdat sociale uitsluiting, op deze manier gemeten, een relatieve positie weergeeft, is het niet mogelijk dat iedereen sociaal uitgesloten of dat iedereen niet sociaal uitgesloten is. De score zelf geeft niet aan of iemand wel of niet sociaal is uitgesloten. Wel kan een drempelwaarde worden bepaald die aangeeft wanneer we iemand sociaal uitgesloten noemen, bijvoorbeeld een indexscore van meer dan 1. Door het percentage sociaal uitgeslotenen te relateren aan het percentage in een basisjaar kunnen dan veranderingen door de tijd worden beschreven. Nagegaan kan worden of het percentage toe- of afneemt, en of de ontwikkeling van het percentage sociaal-uitgeslotenen bij de risicogroepen hetzelfde verloopt of niet (Jehoel-Gijsbers et al. 2008).

Doordat EU-SILC paneldata bevat, kan op termijn ook op individueel niveau bekeken worden welke (groepen) mensen in of uit sociale uitsluiting geraken en welke factoren daarop van invloed zijn. Dan kan ook meer worden ingegaan op het dynamische proces van sociale uitsluiting.

5) Voor de dimensie sociale participatie kunnen de vragen over contacten met familie/vrienden en over deelname aan vrijwilligerswerk worden verbeterd (conform ander onderzoek). Voor de dimensie sociale grondrechten kan de operationalisering meer op de Nederlandse situatie worden toegespitst en is uitbreiding gewenst naar andere grondrechten (zoals toegang tot onderwijs, sociale zekerheid).

Literatuur

- Bhalla, A. & F. Lapeyre (1997). Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. In: *Development and Change*, 28, 163–189.
- Berghmann, J. (1995). Social exclusion in Europe: Policy Context and analytical framework. In: Room, G. (ed.). *Beyond the Threshold*. Bristol, Policy Press.
- Bossert, W., C. D'Ambrosio, V. Peragine (2006). *Deprivation and Social Exclusion*. Working Paper.
- Burchardt, T., J. le Grand & D. Piachaud (2002). Introduction. Hills, J., J. le Grand & D. Piachaud (eds.). *Understanding Social Exclusion*. Oxford, University Press, 1–12.
- Devicienti, F. & A. Poggi (2007). Poverty and social exclusion: Two sides of the same coin or dynamically interrelated processes? (preliminary) Paper presented at the workshop Dynamic analysis using panel data: applications to poverty and social exclusion. 25 juni 2007, Laboratorio R. Revelli, Torino.
- Eurostat (2000). *European social statistics. Income, poverty and social exclusion*. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Godschalk, J.J. (1985). *Een tweedeling van de samenleving? (voorstudie nr. 10)*. Den Haag, Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktbeleid.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale Uitsluiting in Nederland*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jehoel-Gijsbers, G., W. Smits, J. Boelhouwer & H. Bierings (nog te verschijnen). *Sociale uitsluiting: Een meetinstrument*. CBS Heerlen/SCP Den Haag.
- Moisio, P. (2001). A latent class application to the measurement of poverty. IRISS-C/Working Paper, 2001-8.
- Nardo, M, M. Saisana, A. Saltelli & S. Tarantola (2005), *Handbook on constructing composite indicators: methodology and user guide*, OECD Statistics Working Paper, Parijs.
- Nolan, B. & C. Whelan (1996). *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford, Oxford University Press.
- Oyen, E. (1997). The Contradictory Concepts of Social Exclusion and Social Inclusion. C. Gore & J.B. Figueiredo. *Social Exclusion and Anti-Poverty Policy*. Geneve, International Institute of Labour Studies.

- Papadopoulos F. & Tsakloglou, P. (2001). Indicators of Social Exclusion in EUROMOD.
- Papadopoulos F. & Tsakloglou, P. (2005). Social Exclusion in the EU. A capability based approach. EI Working paper 2005-1. London, European Institute, London School of Economics.
- Poggi, A. (2007). 'Does Persistence of Social Exclusion exist in Spain? Journal of Economic Inequality, 5(1), p. 53–72.
- Poggi, A., & X. Ramos (2007). Empirical Modeling of Deprivation Contagion among Social Exclusion Dimensions (Using MCMC methods). Discussion Paper No. 2614, Iza, Bonn.
- Room, G. (1995). Poverty in Europe. Competing paradigms of analysis. Policy and Politics 23, 2, 103–113.
- Saraceno, C. (2001). Social exclusion, Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept. Paper presented at the conference 'Social exclusion and children', 3–4 May 2001 at the Institute for Child and Family Policy. Columbia, Columbia University.
- Sommerville, P. (1998). Explanation of Social Exclusion: Where does Housing fit in? Housing Studies, Volume 13, Number 6, 1998, p. 761–780.
- Tsakloglou, P. & Papadopoulos, F. (2001). Identifying population groups at high risk of social exclusion: Evidence from the ECHP. IZA DP No. 392, IZA, Bonn.
- Vrooman, C. & Snel, E. (1999). Op zoek naar de 'echte armen' ('Looking for the truly poor'). In: G. Engbersen et al. (eds.). Armoede en Verzorgingsstaat: vierde jaar-rapport armoede en sociale uitsluiting. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Bijlage

Tabel 2
Overzicht van de indicatoren

Sociale participatie

Frequentie van bezoek live voorstellingen
Frequentie van bezoek aan culturele plekken
Frequentie van bezoek aan sportevenementen
Wekelijks contact familie/vrienden
Mogelijkheid vrienden, kennissen om hulp te vragen
Lid van vrijetijdsvereniging

Materiële deprivatie

Kan zich jaarlijks een week vakantie veroorloven
Kan zich om de dag een warme maaltijd met vlees, vis of vegetarisch equivalent veroorloven
Kan zich een onverwachte financiële uitgave veroorloven
Heeft minimaal één betaalachterstand
Kan moeilijk rond komen
Financiële last van de woonkosten
Kan het huis voldoende verwarmen

Sociale grondrechten

Lekkend dak, vochtige wanden/vloeren/fundering of rotte kozijnen en vloeren
Woning te donker
Vervuiling of andere milieuproblemen
Criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt
Onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling
Onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling
